

Inhoud

Inleiding

of: Het morgenland is platzak 11

Kruitvat geschiedenis

of: Neem me mijn zondebok niet af! 29

Over grotten en schaduwen

of: Een cultuur schaamt zich, maar wil dat niet
toegeven 43

Wat is er misgegaan?

of: Het lange afscheid van het morgenland 51

De lust om ziek te zijn

of: Waarom moslims niet zo graag aan hun
zelfveroorzaakte misère denken 69

De woede-industrie

of: Ik ben een moslim, dus ben ik beledigd 87

De cartoonstrijd

of: Een gesprek met een ketter 97

Geen revolutie, nergens

of: Het islamitische godsbeeld en de trouw aan de
macht 107

Culturele incest

of: Een vrijstad zonder vrijheid! 125

De kooimentaliteit	
of: Een vrouw uit Egypte	135
Gij zult niet liefhebben	
of: De godgevallige seks	145
Verbeelding en inbeelding	
of: Mohammed in de Media Markt	151
The wind of change	
of: De verlosser komt uit Wenen	161
Tussen Renaissance en radicalisering	
of: Moslims in den vreemde	173
Ketterij als kans	
of: Het post-Korandiscours	195
Tot ziens, Oriënt	
of: Ontwaken of ineenstorting?	209
Dankwoord	217
Bibliografie	219

Inleiding

of: Het morgenland is platzak

Een paar jaar geleden was ik een ongelukkige student politicologie aan een gewone Duitse universiteit. Met mijn studie ging het niet zo goed en geleidelijk aan begonnen zich bij mij identiteitsconflicten te manifesteren. De ooit zo nieuwsgierige Egyptische student, die naar Duitsland was gekomen om kennis te vergaren en in vrijheid te kunnen leven, was opeens een hulpeloze cultuursoldaat geworden, die voor zijn gastland alleen nog maar verachting kon opbrengen. De zwakheden van mijn eigen cultuur en de persoonlijke conflicten, die ik had meegenomen naar Duitsland, durfde ik niet onder ogen te zien. Ik kon alleen nog maar een soort ‘identiteitspoker’ spelen.

De belangrijkste troefkaart in dit spel was het bagatelliseren van de eigen cultuur en het verketteren van de cultuur van anderen. Een van de gevolgen daarvan was dat ik al mijn persoonlijke angsten en culturele onzekerheden op Duitsland ging projecteren. En zo begon ik in geschiedenisboeken naar de schandvlekken van het Westen te zoeken, van de kruistochten via het kolonialisme en het imperialisme naar het neoliberalisme en het protectionisme. Ik vond het fijn naar Duitsers te luisteren die zichzelf verwijten maakten en de eigen cultuur geselden.

In deze fase stuitte ik bij een kennis op een oud boek, dat mij aanvankelijk een goudmijn leek, *De ondergang van het avondland* van Oswald Spengler. Ik geloofde hierin alle argumenten te kunnen vinden tegen de decadente westerse beschaving, die mij als vrome moslim veel te veel uitdaagde, en ik voelde leedvermaak over de op handen zijnde ondergang van deze cultuur. Maar nog voordat ik de lange inleiding van dit monumentale werk helemaal had uitgelezen, was ik al moe. Afgezien van het feit dat het boek in een geleerde taal was geschreven, die moeilijk te doorgronden was voor een buitenlandse student met pas een paar jaar Duits achter de kiezen, had de inhoud van het boek mij geshockeerd. Want de toestand van de ten onder gaande beschaving zoals Spengler die beschreef, kwam mij maar al te bekend voor. De op leeftijd gekomen cultuur die koud en zielloos was geworden en door materialisme en vormeloos geweld was geïnfiltrerd, kende ik goed. Ik zwoegde door de lastige tekst, tot ik op deze passage stuitte:

‘Als de beschaving ten slotte op hoge leeftijd is gekomen, dooft het vuur van de ziel. De afnemende kracht waagt zich nog één keer, met gedeeltelijk succes – in de vorm van het classicisme, geen stervende cultuur vreemd – aan een grote schepping; de ziel denkt nog één keer – in de gedaante van de romantiek – weemoedig aan de kindertijd terug. Uiteindelijk verliest zij, moe, uitgeblust en koud, de levenslust, en verlangt zij – als ware het naar de Romeinse keizertijd – uit het duizendjarige licht terug naar het duister van de mystieke oerziel, naar de moederschoot, naar het graf.’

Ik las deze passage een paar keer door, net zo lang tot ik haar eindelijk begreep. Toen legde ik het boek weg. Ik kon

de gedachte niet verdragen dat de analyse van Spengler in veel opzichten ook voor de situatie in de islamitische wereld opging. Ik zag de vele moslims voor me van wie ik weet dat zij zich in de moderne wereld niet thuisvoelen en in een voorgewende religiositeit vluchten. Ik zag de opmarcherende islamisten, die zich afsluiten voor de tijdgeest en enthousiast over de denkbeeldige oergemeente van de islam in de stad Medina vertellen. Ik zag mezelf. Ik voelde geen leedvermaak, maar verontrusting en woede, en moest ophouden met lezen. Ik was bang dat mijn denkbeelden over mijn eigen cultuur niets anders waren dan een luchtbel, waarin ik me jarenlang voor de werkelijkheid had verscholen. Vanaf dat moment haatte ik Spengler en zijn boek, en Duitsland des te meer. Het was nog te vroeg voor een Copernicaanse wending.

Pas meer dan tien jaar later waagde ik mij nogmaals aan *De ondergang van het avondland*. Mijn Duits was weliswaar nog steeds niet perfect, maar ik begreep er dit keer meer van. Nu las ik het boek met andere ogen en probeerde de raad van Spengler op te volgen om de ondergang van de eigen cultuur 'kalm tegemoet te treden'. Naar analogie van het ontkiemen, bloeien en verwelken van planten had Oswald Spengler, een ambteloos geleerde uit München, in zijn in 1918 verschenen boek getracht de levenscyclus van een cultuur als 'morfologie van de geschiedenis' te verklaren. Een beeld dat hij vermoedelijk had overgenomen van de Arabische geschiedfilosoof Ibn Khaldun uit de 14e eeuw, die had gesproken over de kindertijd, jeugd en ouderdom van een cultuur.

Alle grote culturen hadden dit proces van opkomst, bloei en neergang moeten doorlopen – van die van de farao's, de hellenistische Grieken en de Romeinen, tot en met die van het Ottomaanse Rijk. Spengler betoogde dat de eindfase van een beschaving zich kenmerkt door het

wegvallen van het bewustzijn van de geschiedenis en het verstarren van alle levenssferen. Beschavings- en vernietigingsoorlogen gaan gepaard met anarchistische zinnelijkheid en amusementsindustrieën. Het verdwijnen van de in kunst en cultuur geïnteresseerde bevolking, de dood van de kunst en de fixatie op *panem et circenses*, brood en spelen – het zijn allemaal verschijnselen die je bij een nauwkeuriger blik op een islamitische samenleving duidelijk kunt herkennen, als je tenminste over de vrome façade kunt heen kijken.

Niet alleen vanwege de verstarring van het religieuze denken beschouw ik de ondergang van de islamitische wereld tegenwoordig als onvermijdelijk, maar ook gezien het feit dat de meeste islamitische landen intussen ten prooi zijn gevallen aan een consumptie mentaliteit waaruit ze geestelijk niet meer los lijken te kunnen komen. De religie is niet in staat een tegenwicht te bieden aan het heersende materialisme en de maatschappij in evenwicht te brengen, want de religie staat lijnrecht tegenover het materialisme en vervloekt diens geest. Hieruit vloeit een explosieve combinatie voort die veel gevaarlijker is dan een louter radicale religiositeit.

Terwijl de Verlichting en het humanisme in het Westen een culturele tegenpool voor het materialisme en het consumentisme vormen, lukt het de islam niet zich adequaat tegen de consumptiedrift te wapenen zonder haar categorisch uit te bannen en te verdoemen. Je zou kunnen zeggen dat ‘consumptie zonder Kant’ tot verwarring leidt. Doordat de meeste mensen in de islamitische staten de instrumenten en producten van de moderniteit verslinden, maar zich net als vroeger afsluiten voor het daarachter stekende gedachtegoed, is er sprake van een schizofrene toestand die vroeg of laat zal uitmonden in fanatisme of

culturele verwaarlozing – of in allebei tegelijk.

Deze toestand is in de islamitische wereld allang een realiteit, en wordt door velen simplistisch als een conflict tussen traditie en moderniteit geduid. Maar zij wijst in mijn ogen op het verval van een religie, die geen constructieve antwoorden meer weet te geven op de vragen van het moderne leven, en op het verval van een cultuur, die de eigen bijzonderheid boven iedere twijfel verheft, ook al kent die bijzonderheid geen enkele kern meer.

Wat het Westen ziet als herislamisering van de islamitische wereld, is in werkelijkheid slechts een scherm waarachter het verdwijnen van de religie schuilgaat. Het dikwijls op agressieve wijze tonen van islamitische symbolen is niets anders dan een teken van de terugtocht van de religie.

‘Wie te veel over rassen spreekt, heeft er geen meer,’ schrijft Spengler. Nu zou je daar tegenin kunnen brengen dat de islam geen ras is. Fout. Omdat de meeste moderne islamitische nationale staten er niet in slagen hun burgers een stabiele, zingevende identiteit aan te bieden, wordt het ‘ras’ van Spengler als voornaamste identiteitsbron vervangen door de godsdienst. Omdat de islamitische religie uit zichzelf geen creatieve kracht meer kan scheppen, blijft voor haar louter de cultuur van het verzet over. Dit verzet richt zich echter niet tegen de ware reden voor de achterstand en mondt niet uit in een revolutie, maar gaat als het ware op zoek naar zondebokken in het buitenland, die voor de eigen misère ter verantwoording kunnen worden geroepen. Deze strijd tegen windmolens berooft de religie, de cultuur en de mensen van de resterende energie, die een maatschappij nodig heeft om te kunnen veranderen.

In het Westen heerst de overtuiging dat de islam op permachtigen aan een opmars bezig is. De demografische

ontwikkelingen in de islamitische wereld en in Europa, en de bloedige aanslagen en de schrille toon van de fundamentalistische islam bevestigen veel mensen in het Westen in hun denken. Feitelijk is het echter zo, dat de islamitische wereld zich in het defensief gedrongen voelt en heftig protesteert tegen de in haar ogen agressieve machtspolitiek van het Westen.

Het ingrijpen van de westerse machten in Afghanistan en Irak, evenals de vele onopgeloste conflicten in de islamitische wereld, van Tsjetsjenië tot Palestina, laten daar samenzweringstheorieën over de hegemoniale aanspraken en bemoeienissen van het Westen woekeren. Terwijl veel Europeanen overtuigd zijn van de islamisering van Europa en de ondergang van het avondland, zien veel moslims zichzelf eerder als slachtoffers van een westers masterplan dat voorziet in de totale controle over de natuurlijke hulpbronnen van de moslims en de schending van hun heiligdommen.

Deze beide waarnemingen hebben veel te maken met het eigen zelfbeeld. Dit heeft zijn wortels in de eigen angsten en gebreken, en in de projectie van de eigen geschiedenis op de ander. Het ene kamp blikkt zonder vertrouwen in de toekomst en heeft de gevaren uit het verleden voor ogen: middeleeuws fanatisme, godsdienstoorlogen, en de Turken voor de poorten van Wenen. In het andere kamp worden de uit het verleden stammende wonden gelikt en de traumatische ervaringen met de kruistochten en het kolonialisme beweend. Aan beide zijden heerst de paranoia, een schier onoverwinnelijke geestelijke muur. Maar het feit dat iemand paranoia is, betekent niet dat de anderen niet werkelijk achter hem aan zitten!

De islam mag in zijn huidige toestand van alles en nog wat zijn, één ding is hij naar mijn mening beslist niet: hij is niet machtig. Hij is daarentegen juist heel erg

ziek en bevindt zich zowel cultureel als maatschappelijk op de terugtocht. Het religieus gemotiveerde geweld, de toenemende islamisering van de openbare ruimte en het krampachtige vasthouden aan de zichtbaarheid van de islamitische symbolen zijn nerveuze symptomen van deze terugtocht. De opmars van het islamisme is slechts een opgeklopte mobilisering. Zoals Spengler het verwoordt: 'Wee degenen die de mobilisering voor de zege aanzien.' Het zijn duidelijke signalen die wijzen op een gebrek aan zelfbewustzijn en handelingsopties. Het gaat slechts om het vertwijfelde schilderen van een huis dat op het punt staat in te storten. Maar ook de instorting van een huis blijft gevaarlijk, en niet alleen voor de bewoners.

Uit de geschiedenis leren we dat een cultuur niet door principes, maar door een nog jongere, superieure cultuur wordt afgelost en dat de eerzuchtige, op strijd beluste 'barbaren' uiteindelijk altijd zegevieren tegenover de decadente, vermoeide 'beschaafden'. Spengler noemt het principe 'bloed' maatgevend voor de mobilisering van de strijders, bij Ibn Khaldun gaat het om *asabiyya*, dat 'stambewustzijn' betekent. Beide begrippen kunnen door de 'religie' dan misschien niet vervangen, maar wel vervolledigd worden. Bloed, stambewustzijn, religie: daar konden de verzadigde, door de beschaving verwende bewoners van grote steden niets tegenoverstellen in tijden waarin oorlogen en territoriale conflicten in open veldslagen en in een strijd van man tegen man en van leger tegen leger werden beslist.

Maar in het tijdperk van de globalisering, van het internet, van de nanotechnologie en van de 'vuile bom' kunnen de geschiedenis en de geschiedfilosofie ons slechts beperkt verder helpen. Zij kunnen ons laten zien waar wij nu staan en waarom wij daar staan. Maar over de toekomst

van culturen kunnen zij slechts vage aanwijzingen geven. Daarom interesseerde mij bij mijn tweede lezing van *De ondergang van het avondland* minder de prognose dan de analyse van de route.

De logica van de geschiedenis volgend had de islamitische cultuur op z'n laatst na de ineenstorting van het Osmaanse Rijk in de twintiger jaren van de 20e eeuw van de aarde verdwenen moeten zijn. Na de afschaffing van het kalifaat wees alles erop dat het idee van een door God gegeven staat definitief door de moderne nationale staat was vervangen, zodat oude patriarchale machtsstructuren geen kans meer hadden. Maar de oprichting van de Moslimbroederschap in Egypte in 1928 en de ontdekking van aardolie in Saoedi-Arabië korte tijd later waren blijkbaar voldoende om het verdwijnen van de islam uit te stellen. Het onverwachte geld, de privatisering van de jihad en het floreren van het radicale wahabisme leken de politieke islam een geweldige nieuwe stuwkracht te hebben gegeven. Of zouden deze gebeurtenissen niets anders zijn geweest dan een kunstmatige beademing van een cultuur die haar hoogtepunt allang voorbij was en op haar sterfbed lag?

Het is net zo moeilijk om over de toekomst van de islamitische wereld te spreken als om zekerheid te verkrijgen over zoiets als de klimaatverandering. We kunnen constateren dat grote delen van de islamitische wereld zich drastisch van de wereldlijke kennis distantiëren en een onverzoenlijke houding ten opzichte van de geest van het modernisme aannemen. En verder dat het fundamentalisme en het ressentiment tegenover het Westen als etterende wonden groeien en een vreselijke uitlaatklep vinden in geweld en buitensluiting. Tegelijkertijd vinden bij jonge moslims individualiseringsprocessen plaats, waarbij excessief van het internet gebruik wordt gemaakt

en – al naar gelang de financiële situatie – net zo excessief moderne gebruiksgoederen worden geconsumeerd en de oude traditionele structuren niet meer worden vertrouwd. Deze verschillende, parallel verlopende, elkaar beurtelings beïnvloedende ontwikkelingen kunnen zowel uitmonden in democratisering als in massafanatisme en geweld. Het hangt ervan af op welke infrastructuren de zich afsluitende individuen stuiten.

In landen als Iran en Egypte gedijen zowel de radicale vormen van de islam als de inspanningen van jonge mensen zich van deze vormen te bevrijden. De fronten zijn als nooit tevoren verhard en een bittere confrontatie is onvermijdelijk. De door Samuel Huntington gesignaleerde ‘cultuurstrijd’ is allang begonnen. Zij vindt niet alleen plaats tussen de islam en het Westen, zoals velen denken, maar ook binnen de islamitische wereld zelf, tussen individualisering en conformiteitsdruk, en tussen continuïteit en vernieuwing.

Een politieke hervorming en een hervorming van de islam liggen echter nog niet in het verschiep, omdat de onderwijssystemen nog altijd op loyaliteit en niet op vrijdenken zijn gericht. Gebrek aan productiviteit en een groeiende ontevredenheid van de bevolking over de uitzichtloze politieke en economische situatie zorgen voor steeds meer toeloop bij de radicale islamisten. Zelfs in de financieel beter gesitueerde Golfstaten wordt maatschappelijke en politieke openstelling begrepen als het invoeren van de modernste consumentengoederen, en niet als een vernieuwing van het denken.

Voor al aan de Perzische Golf zijn de samenlevingen nog zeer patriarchaal van aard, ook al proberen zij zich te verschuilen achter een jong, modern vijgenblad. In veel islamitische landen mogen vrouwen weliswaar onderwijs volgen, maar ze worden tegelijkertijd vaak belemmerd een

eigen leven te leiden. De zogenaamde hervormers van de islam wagen zich net als voorheen niet aan de elementaire problemen van de cultuur en de religie. Hervormingsdebatten worden dikwijls gestart, maar nooit afgerond. Vrijwel niemand vraagt zich af of ons geloof misschien een aangeboren gebrek heeft.

Alle vragen over hervormingen beginnen bij de Koran en lopen uiteindelijk stuk op deze zwerfkei van de islamitische cultuur. Hervormers en conservatieven zijn net als vroeger bezeten van de heilige tekst. Terwijl conservatieven er een basis voor een religieuze staat in zien, zoeken hervormers naar positieve passages die geschikt zijn voor het moderne leven. Men blijft aan een vers sleutelen tot het op een of andere manier bij de omstandigheden van de moderne samenleving past. Geen mens durft te vragen waarom we de Koran vandaag de dag nog nodig hebben. Niemand waagt zich aan de post-Korandiscussie. Want iedere keer als het hervormingsdebat serieus dreigt te worden, worden de oude ressentimenten tegen het Westen door politieke manipulaties omhoog gevoeld om de hervormingskrachten als vijfde colonne van het avondland in een kwaad daglicht te stellen en daardoor gemakkelijk in diskrediet te brengen. Angst voor sancties, die in het ergste geval met de eigen dood zouden kunnen eindigen, weerhoudt velen ervan heel ver te gaan in hun eisen.

Ook ik lijk door de Koran bezeten te zijn en zal daarom laten zien hoe een citaat uit de Koran de islamitische wereld via een eenvoudige logica tot de ondergang veroordeelt. In Soera 13:17 staat geschreven:

‘Hij (God) zendt water uit de Hemel naar beneden, zodat de dalen doorstroomd worden, en de vloed brengt het schuim aan de oppervlakte. En een soortgelijk schuim bestaat daarin, wat zij in het vuur uit verlangen naar sie-

raden en gereedschap verhitten. Op deze manier verduidelijkt God waarheid en dwaling. Het schuim vergaat net als de blaasjes; wat de mensen van nut is, blijft echter op aarde achter. En zo geeft God uitdrukking aan de gelijkenissen.’

Zelfs de Koran stelt dat wat de mensheid niet dient, uiteindelijk van de aarde zal moeten verdwijnen.

Mij werd ooit de mij in verlegenheid brengende vraag gesteld wat de wereld zou verliezen als alle islamitische staten zouden verdwijnen. Ik kon niets anders bedenken dan aardolie en een paar mooie vakantieoord, en wellicht de angst voor terreur, waar veel mensen last van hebben. Daar zouden vermoedelijk alleen de producenten van luxe-auto's onder lijden, wier beste klanten in de Golfstaten wonen.

Ja, de vraag mag worden gesteld wat de huidige islamitische wereld voortbrengt dat de mensheid ten goede komt. Wat zijn de bijdragen van de islamitische wereld op het gebied van de wereldlijke kennis, de kunst en de architectuur, om maar drie terreinen te noemen? Die vraag is vrij eenvoudig met ‘weinig’ of ‘helemaal niets’ te beantwoorden. Waarom valt het velen dan zo zwaar om te erkennen dat de islamitische cultuur allang over haar hoogtepunt heen is en niet meer in staat is zich in de wereldgemeenschap te voegen? Wat van de islamitische geschiedenis van het denken is overgebleven, is naar mijn mening het intellectuele schuim van een onverzoenlijke orthodoxie, en die heeft in de moderne wereld geen bestaansrecht meer. Een laatste keer zal het schuim met de moed der wanhoop en met zijn woede de oppervlakte bereiken, voordat het definitief verdwijnt.

Met dit boek probeer ik te begrijpen hoe het verval van de islam in gang is gezet en wat het voor de wereld van vandaag betekent als zo'n zwaar lichaam in haar midden in elkaar zakt, want dit verval gaat ons allemaal aan. Hier mag met recht worden gezegd dat de islamitische wereld als zodanig niet bestaat, want om meer dan een miljard mensen tussen Indonesië en Marokko als 'gelijkgeschakelde' massa te beschouwen is gewoonweg aanmatigend. Dat is juist als we de islamitische wereld als een geografische, theologische of politieke eenheid zien, maar in dit boek gaat het om de islamitische wereld als een denkbeeldig bouwsel, genaamd *Umma*, dat als gemeenschap alle gelovigen zou moeten omvatten; een droom die de ambities van de politieke islam sinds zijn geboorte vleugels heeft gegeven. Het gaat om de geesteshouding van veel moslims tegenover de moderniteit; het gaat om de islam als politiek idee, dat intussen zijn inhoud heeft verloren en behalve woede en geweld nauwelijks antwoorden op het wereldgebeuren paraat heeft. Om die islamitische wereld gaat het.

Is er maar één islam? Een vraag die dikwijls stiekem wordt gesteld, om de islamkritiek in de kiem te smoren. Vanzelfsprekend is de islam in zijn stromingen en uitdrukingswijzen zeer heterogeen, maar niettemin kan men zeker van één islam spreken. Want deze verschillen kunnen voor theologen en etnologen interessant zijn, politiek gezien zijn ze tamelijk irrelevant. Als we het over de islam hebben, bedoelen we niet de naar de volksaard uiteenlopende verschijningsvormen daarvan, maar vooral de politieke ideologie, de geesteshouding, die ten grondslag ligt aan het geloofssysteem van de islam.

Wanneer moslims zelf over de islam spreken, als het bijvoorbeeld over de invoering van islamitisch onderwijs

op Europese scholen gaat, of over de aanvraag van de status van publiekrechtelijk lichaam, is er sprake van één islam. Als moslims over de 'religie van de vrede' spreken, zeggen ze niet welke islam ze daarmee bedoelen, maar als de islamkritiek opduikt, komt er een goocheltruc om de kritiek de kop in te drukken: over welke islam hebt u het eigenlijk?

Over welke alcohol hebben we het dan, als we zeggen: 'Veel alcoholconsumptie schaadt de gezondheid en leidt tot alcoholisme'? Ja, alcohol wordt voor de vervaardiging van geneesmiddelen en voor het koken gebruikt, maar deze toepassingen staan niet ter discussie als we het over de sociale gevolgen van alcohol hebben. En de islam is voor mij vergelijkbaar met alcohol. Een klein beetje kan zeer heilzaam en inspirerend werken, maar als de moslim in iedere levenssituatie naar de fles van het dogma grijpt, wordt het gevaarlijk. Over deze islam met een hoog percentage heb ik het, want die schaadt het individu en brengt de samenleving in gevaar.

Vanzelfsprekend kunnen landen als Turkije, Indonesië en Maleisië niet gelijkgesteld worden met de Arabische wereld. De toestand in deze drie landen geldt dikwijls als hoop voor de democratisering van de hele islamitische wereld omdat zij zich de afgelopen jaren op het gebied van onderwijs en wetenschap zo goed ontwikkeld hebben. Ook stapjes op weg naar een betrekkelijk progressieve islamitische theologie zijn in deze landen waar te nemen. Maar de invloed van deze landen op de rest van de islamitische wereld is als het om onderwijs en theologie gaat helaas nogal marginaal. Omgekeerd is de invloed van Saoedi-Arabië en Egypte op Turkije, Indonesië en Maleisië zeer aanzienlijk, wat ook daar tot een toenemende herbezinning op de islam en een duidelijke afname van veel democratische processen voert.

Vooral in de Arabische wereld moet men zowel de regionale als de mondiale perspectieven als onheilspellend ervaren. Een snelgroeiende, arme, onderdrukte en slecht opgeleide bevolking, oprakende olievoorraden en drastische klimaatveranderingen die grote landbouwarealen vernietigen, bedreigen de economische basis van deze landen en verscherpen de reeds aanwezige regionale en religieuze conflicten. Dit kan ertoe leiden dat de staat steeds meer aan invloed inboet, wat weer tot de privatisering van het geweld zou kunnen leiden. De burgeroorlogen in Afghanistan, Irak, Algerije, Somalië en Soedan zijn slechts het huiveringwekkende begin daarvan. De geestelijke en materiële verstarring brengt mij tot de volgende prognose: de islamitische staten zullen uiteenvallen, en de islam zal als politiek-maatschappelijk idee en als cultuur ten onder gaan.

Als je de Arabisch-islamitische wereld van vandaag de dag vergelijkt met de 'Titanic' kort voor zijn ondergang, stuit je op interessante parallellen. Het schip ligt eenzaam en gebroken midden in de ijskoude oceaan van de nieuwe tijd en weet niet waarvandaan redding moet komen. De passagiers van de derde klasse slapen verder in hun kerkers en hebben geen weet van de naderende catastrofe. De rijken maken zich in de weinige reddingsboten uit de voeten en proberen zelfs aan de misère te verdienen, terwijl geestelijken de gebruikelijke oproepen herhalen om vol te houden. De zogenaamde islamhervormers doen me denken aan het salonorkest, dat tot de ondergang verder speelde om de passagiers de illusie van een normale gang van zaken te geven. Zij spelen de hervormingsmelodie en weten dat er niemand meer is die hen nog hoort.

Er is echter ook een wezenlijk verschil: het islamitische schip was van het begin af aan verouderd en zat vol gaten.

Niettemin dachten veel moslims dat het niet kon zinken, omdat zij in de zeilen een goddelijke opdracht zagen. Het zware schip dreef honderden jaren zonder kompas en zonder oriëntatie op zee. Omdat het niet wist waarheen het wilde, was geen enkele wind de juiste. Geen zware botsing, maar een lichte aanvaring met de ijsberg van de moderniteit was voldoende om het islamitische schip uit balans te brengen. Pas door het opduiken van superieure 'anderen' zijn moslims zich bewust geworden van hun eigen zwakte. Toch verhinderen trots en eigenzinnigheid de erkenning dat een verandering noodzakelijk is.

De islamitische wereld heeft naar mijn idee het einde van haar culturele en maatschappelijke krediet bereikt en leeft op onverantwoorde wijze boven haar stand. Als de islam een bedrijf zou zijn geweest, dan was het allang failliet gegaan. Wat de islam nu nodig heeft, is een begeleide faillissementsprocedure waarin de islamitische wereld eindelijk afscheid moet nemen van vele beelden: godsbeelden, maatschappelijke beelden, vrouwbeelden, voorbeelden en vijandbeelden.

Zowel de Britse oriëntalist Bernard Lewis als de Duitse oriëntalist en historicus Dan Diner lokaliseren het hoofdprobleem van de islam in de aard van het 'heilige', dat alle levenssferen binnendringt. Ook de aard van de Arabische taal, die aan de tekst van de Koran en zijn connotaties vastzit, bemoeilijkt iedere poging tot secularisering, aldus Diner. Dit heeft de islamitische wereld tot de huidige stilstand gevoerd die hij de 'verzegelde tijd' noemt. De in ballingschap levende Syrische dichter Adonis betoogt hetzelfde, maar beperkt zijn analyse tot de Arabische wereld. Het feit dat in de Arabische landen cultuur slechts een product is van de staatsbureaucratie, dat de Arabische taal zich niet vernieuwt en dat de Arabische wereld door

gebrek aan creativiteit de mensheid niets meer te bieden heeft, brengt Adonis tot de prognose dat de Arabieren spoedig net als de oude Egyptenaren, Grieken en Romeinen geschiedenis zullen zijn.

Emmanuel Todd en Youssef Courbage verwachten daarentegen dat de islam snel zal moderniseren. De beide statistici en schrijvers van het boek *De onstuitbare revolutie*, dat in het Franse origineel *Le rendez-vous des civilisations* heet, onderzochten de demografie van de islamitische wereld en stelden vast dat jonge moslimmannen en -vrouwen steeds beter kunnen lezen en schrijven, wat weer tot een daling van de geboortecijfers leidt. Deze verandering zou aanleiding zijn voor een nieuwe sociale mobiliteit, die zowel verantwoordelijk zou zijn voor de vernieuwing als voor het fundamentalisme. De slotconclusie van de auteurs luidt: de waarden van de moderniteit veranderen de islamitische wereld.

Mijn boek *De ondergang van de islamitische wereld* biedt noch een historisch noch een sociologisch-empirisch onderzoek. Ook al spelen de geschiedenis van het verval en de maatschappelijke dynamiek van vandaag een centrale rol, het boek blijft een persoonlijke analyse en een inschatting van de ontwikkelingen in de delen van de islamitische wereld die ik ken, namelijk de Arabische staten. Daarom staat mijn geboorteland Egypte in het middelpunt van de analyse. Ik zie dat land als een microkosmos en als een trendsetter in de islamitische wereld als het om modernisering of radicalisering gaat. Sociale processen en verkeerde ontwikkelingen, die tot het vastlopen van de hervormingen leiden, worden in de historische, religieuze en politieke context geplaatst en geanalyseerd. Het uit de Koran afgeleide gods- en mensbeeld, het begrip van hiërarchie en eer, en van hun invloed op het onderwijssys-

teem en het beeld dat Egyptenaren hebben van zichzelf en anderen, zullen onderwerp van discussie zijn.

Mij is het er niet om te doen medelijden met de patiënt islam op te wekken, en ook niet om ertegen te polemiseren, maar om op weinig belichte facetten van de problematiek te wijzen.